

İRÖNİ VE ETİK SÖYLEM ÜZERİNE

*ATAÇ, Adnan

**ŞAR, Sevgi

TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

İroni, çok genel anlamda bakıldığında söylenen veya yapılanın tam tersinin kastedildiği bir iletişim becerisi olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda, söylenen ya da yapılanın zahiri görüntüsü altındaki karşıt söylemi, çelişki noktasına vurgu yaparak ortaya çıkarmayı amaçlar. Başka bir ifadeyle ironinin temel özelliği; gerçek ile görünüş veya söylenen ile söylenmek istenen arasındaki zıtlığa dayanmasıdır. Temelde ironi ile yapılan şey, söylem kalıplarını farklı bir bakış açısıyla yeniden okunacak/görülecek biçime getirmektir. Bu farklı bakış, genel doğru olarak kabul edilen gerçekleri, toplumsal bakıştan, kabullenışten kurtararak, “muhalif birey” bilinciyle yorumlar. Burada önemli olan, diğer edebî sanat türlerinden farklı olarak (mizah, mecaz, nükte, hiciv vb.) saldırıya geçmeden karşıdakinin güçsüz yanlarını meydana çıkararak, onda bir farkındalık oluşturmak ve istenen mesajı ona ulaştırmaktır.

İroninin yaratıcısı ve en iyi uygulayıcısı olarak kabul edilen Sokrat, hayatı boyunca başkalarının bilgeliklerine duyduğu merakın içinde kaybolmuş “cahil insanı” oynamış ve sonuçta insanları erdemli olmaya ikna etmeye çalışmıştır. Bazı düşünürler Sokratik ironiyi, konuşmacının karşısındaki kişiyi överek, dolaylı bir şekilde onu eleştirmesi ve suçlaması nedeniyle, bir tür kandırma anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Halbuki Sokrat’ın ironik tutumunun asıl amacı kandırmak değil, alçakgönüllülükle karşıdakini doğru olana yöneltmektir. Tarihin en önemli etik düşünürlerinden biri olan Sokrat’ın geliştirdiği ve etkin bir şekilde kullandığı ironi sanatı, sanatın birçok alanında ondan sonra da kullanılmış olsa da, etik düşünce alanında örnek oluşturabilecek söylemler pek dikkat çekici olmamıştır. Bu makalede amaç, Sokratik ironinin, günümüze özgü bir etik söylem geliştirmek için kullanılabilirliği üzerine düşündürmektir.

* GATA Tıp Tarihi ve Deontoloji AD. Etik/Ankara.

** AÜ. Eczacılık Fak. Tandoğan/Ankara.

ABSTRACT

Irony is a literary or rhetoric device where exactly the opposite of the thing said or done is meant. It aims to demonstrate the opposite meaning behind the perceived thing that is said or done by stressing the conflicting point. In other words, irony basically relies on the opposition between what is real and what is apparent or what is uttered and what is actually meant. Basically, what is done by the irony is to compose the rhetoric constructs by a different perspective to be re-read or re-seen. This different perspective interprets the generally accepted truths by freeing them from the common, socially accepted point of view and by filtering them through the consciousness of an “antagonist individual.” What distinguishes irony from other rhetoric devices is that, without openly attacking, it exposes the weakness of another’s position, makes the other person become aware of the vanity or illogicality of the held beliefs.

Sokrates, the creator and the best practitioner of irony, by playing the role of the “ignorant” and the humble inquirer who is lost in his curiosity towards the wisdom of other people, convinced others to be virtuous. Some thinkers define Socratic irony as a deceitful action since the speaker uses a false modesty to praise the opponent, so indirectly criticizing and accusing him. On the contrary, the actual motive behind Sokrates’ ironic manner is not to deceive, but humbly to direct the opponent to what is true. Although the art of irony that is developed and applied by Sokrates very effectively has been used in many fields of art after him, it has never been used in ethics. The purpose of this article is to explore the possibility of using Socratic irony to develop a contemporary ethical discourse.

Giriş

İroni (Yunanca eironeía), kısa bir tanımlama ile; söylenen veya yapılan eylemin tam tersinin kastedildiği bir iletişim yöntemi ya da becerisi olarak tanımlanabilir. Söylenen ya da yapılan eylem, ciddi görüntüsü altında, karışt söylenceyi ya da eylemi, çelişki noktasına çekmeyi amaçlar. Edebiyattan tiyatroya, hitabetten günlük konuşmalara kadar birbirinden farklı alanlarda, çeşitli amaçlarla kullanılan ironinin temel özelliği gerçeğe görünüş veya söylenenle söylenmek istenen arasındaki zıtlığa dayanmasıdır. Diğer mizah türlerinden farklı olarak ironi, daha eleştirel bir anlam içeriğine sahiptir ve konuşmacının niyeti ile asıl söyledikleri arasındaki farktan ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle ironi, mizahın, eleştirinin ve gerçeğin bir arada kurgulanmış halidir denebilir. Çünkü ironi, söylem kalıplarını yeniden, farklı bir bakış açısıyla okuma biçimidir. Bu

farklı bakış, genel doğru olarak kabul edilen gerçekleri, toplumsal bakıştan, genel kabullenişten kurtararak, muhalif birey bilinciyle yorumlamaktır.

Sokratik İroni

İroni, insanlığın tarihi kadar eskidir ve her dilin tabiatında bu tür anlatım sanatları vardır. Bu sanatın temel özelliği, söylenen sözün başka anlamlar taşımasının ötesinde, aksinin ima edilmesidir. İroni kavramı, doğuşundan günümüze kadar, pek çok anlam değişimine uğramış, gelişmiş ve anlamı genişlemiştir. Tarih içinde her ne kadar değişik formlarla ortaya çıkmış olsa da genel anlamda bazı özelliklerinin değişmediğini söyleyebiliriz.

İroni genellikle Sokrat’a özgü bir anlatım olarak görülür. Sokrat’a özgü ironi, bir konuşma hilesi olarak da değerlendirilebilir. Bazı düşünürler, Sokrat’ın bütün yaşamının ironik bir renk taşıdığını çünkü hayatı boyunca başkalarının bilgeliklerine duyduğu merakın içinde kaybolmuş “cahil insanı” oynadığını belirtirler. Sokratik ironi, bir tür hitabet hüneri olarak da tanımlanabilir ve Sokrat bunun en iyi uygulayıcısı ve yaratıcısı olarak görülür. Bu tür bir ironi, konuşmacının karşısındaki kişiyi överek, eleştirmesi ve suçlaması, dolayısıyla aldatması anlamına da gelebilir. Ancak Sokrat’ın konuşma hünerindeki ironik tutumunun, karşısındakini doğru olana yöneltmek olduğunu göz önüne aldığımızda, ironinin aynı zamanda alçakgönüllülüğün ifadesi olduğunu da söyleyebiliriz.

Sokrat hiç şüphesiz diyalektiğin büyük ustalarından birisi idi. Karşısına birini alır belirli bir sorun üzerine tartışmayı başlatır ve onun tezini yargılarındaki karşıtları, çelişmeleri ortaya çıkararak çürütmeye çalışır, doğruyu bulmasına yardımcı olurdu. Yöntemi; soruya verilen cevabı yiyip yutan bir sorgulama ile gerçeği ortaya çıkaran bir sorgulama diyalektiğine dayanmaktaydı. Çelişmeleri bulma sanatı olan diyalektiğe egemenliğini, bir yakıştırma ile dile getirir ve bir ebe olan annesinin sanatını, insan ruhuna uyguladığını söyler. Ben bir ‘*maieutike*’ (ebe)yim, insan ruhunda uyku durumunda bulunan genel doğruları açığa çıkarıyorum, onların bilince çıkmasını sağlıyorum, insanın ruhunda önceden varolan bilgiyi (epistemeyi) doğurabilmesine yardımcı olan bir ebeyim der. Tartıştığı kimsenin yargılarındaki çelişmeleri sergileyerek çürüttükten sonra, tek tek doğrulardan genel doğrular çıkarır, sonra genel doğrular ile tekleri denetler. Sokrat bir tür ironi yaparak yalnız diyalektiği değil, tüme varımı da felsefe tarihinde doğru ve tutarlı olarak kullanan filozoftur, denilebilir.

Sokrat yöntemini uygularken bilmeyen gibi davranmış ve ders alma kisvesi altında, başkalarına ders vermiştir. O bilgisiz olduğunu söylerken

aslında bir bilgiye sahip olduğunu; çünkü bilgisiz olduğunu bildiğini ima etmesi de dikkat çekici bulunabilir. Ancak bu bilgi, bir şeyin bilgisi değildi; yani hiçbir olumlu içeriğe sahip değildi ve bu bağlamda bilgisizliği ironik bir bilgisizlikti. Eğer bilgisi bir şeyin bilgisi olsaydı, bilgisizliği sadece bir konuşma biçimi olarak kalırdı. Bu nedenle ironisi kendi içinde tamamlanmıştır. Bu bağlamda ironisinin hem ciddiye alınması, hem de alınmaması konusunda kişilerin algılamalarının ve kararlarının zorlanması, dikkati çekmek açısından da kullanılmıştır. Kişinin bilgisiz olduğunu bilmesi, bilgeliğe giden yolun başlangıcı olduğundan, Sokrat'ı ironik olarak havada tutan şey bu bilgi olmuştur. Sokrat ile ironi, bir öznel diyalektik biçimi kazanmıştır.

Bir örnek üzerinde değerlendirme yapılabilirse; Platon'un "Menon" adlı diyalogunda Sokrat, Menon'u erdem konusunda sorguya çeker. Menon'un hayat ve ahlak konusunda belli bir deneyimi vardır. "Erdem" kavramı onun bildiği bir şeydir. "Onun hakkında konuşmamda bir zorluk yok!" der. Sokrat, onu, erdemi tanımlama konusunda sıkıştırınca, Menon "Erdem insanlara hükmedebilme yeteneğinden ibarettir." cevabını verir. Sokrat buna, çocuklar ve kölelerin de erdemli olabilecekleri, ancak onların hükmetme gücüne sahip olmadıklarını belirterek itiraz eder.

Menon yukarıdaki sözlerinde ancak diğerleri arasında erdemin bir örneğini vermiştir, onun tanımını ortaya koymamıştır. O zaman kavram, yani "erdemi tüm kapsamında göz önüne alan genel fikir" düzeyine yükselerek Menon erdemli olmanın "iyi şeyleri isteme" olduğunu söyler. Sokrat altın ve gümüşün de iyi şeyler olduğunu, ama onların peşinden koşan kişinin ancak adaletli ve inançlı davranması durumunda erdemli olduğunu hatırlatır.

Menon'un cevapları her seferinde Sokrat'ın yeni sorularına yol açmaktadır. Sokrat'ın, "Ben ancak tek bir şeyi biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir." demesine karşılık, Menon bildiğini sandığını belli etmektedir. Ancak kısa bir süre sonra Sokrat'ın soruları onu rahatsız etmeye başlar ve kendi düşüncelerindeki çelişkileri görerek, erdem konusunda hiçbir şey bilmediğini fark eder. Görüldüğü gibi Sokrat Menon'a hiç bilgi vermez, sadece sorular sormakla yetinir. Burada derin düşüncenin konusu Sokrat'ın bilgisi değildir, Menon'un bilgisidir. Menon hiçbir şey öğrenmez, sadece yoğun bir şekilde düşünür. Aslında, keşfettiği problemler daha önceki deneyimi ve bilgisi içinde mevcut bulunmaktadır.

İronide iki zıt güç bulunmaktadır. Bunlardan ilki kendi kendini yok eden bilgi kuramı, ikinci ise karşısındakinin tezini savunur görünüp, aslında tam

da bu savunma ile onu yok eden diyalektik güçtür. Diyalektik ve mitsel olan arasındaki büyük farkta kendini gösteren bu ikilik, zamanda ve zihinde ayrılmaz bir bütün gibi görünen şeyleri ayırmayı kolaylaştıracak izlerden biridir. Bu anlamda, karşıtları yan yana getirerek zıtlığın daha iyi belli olması sağlanmaktadır.

Gerçek anlam, bu karşıtlığın farkında olmayan kişiden gizlenmiş durumdadır; çünkü o yalnızca simgeyi algılar, nesnenin bilinçli olarak büründüğü görünümü onun öz gerçekliğiymiş gibi görür ve ona tamamen teslim olur; bunun ona gerçeklik yerine sunulmuş basit bir yanılsama olduğunu kavrayamaz. Kişinin hatası, hiç kuşku duymadan kendisini bu aldatıcı güçlere teslim etmesi ve görünenin altındaki özün farkında olmamasıdır.

İroninin kendisini bir karşıtlık ilişkisi içinde göstermesi, onun temel bir özelliğidir. Aşırı bir bilgenin karşısında alabildiğine cahil, alabildiğine aptal, çaresiz gibi durur ama o kadar sıcakkanlı ve öğrenmeye heveslidir ki, bilginin ev sahipleri böyle birinin dağ gibi birikimlerini yağmalamasından zevk duyar. Duygusal ve anlamsız bir heyecanla ilgili olarak, başkalarını etkileyen büyük olayları kavrayamayacak kadar kalın kafalı olmak, ama aynı zamanda bu güne kadar bir sır olarak kalmış her şeyi kavrayıp anlamak isteyen bir iyiliği de açıkça ortaya koymak, ironinin son derece normal ifadeleridir. “İronistin” aptallığı ne kadar masumane, çabaları ne kadar dürüst ve gerçekçi görünürse, alacağı haz o kadar fazla olur. Buradan anlaşılacaktır ki, cahilken bilgili görünmek de, en az bilgiliyken cahil görünmek kadar ironiktir.

Aslında, ironiyi oluşturan mantığı yada hamleyi yakalamak zor olmalıdır. Ksenophon’u okuyan biri, Sokrat’ın karşısına çıkan her türlü insanla konuşmaya bayılan bir yapıya sahip olduğu düşünebilir. Çünkü her dışsal olay ya da durum, savaşa hazır bir ironist için bir fırsat oluşturmaktadır. Platon’da ise Sokrat’ın ideaya dokunduğu, ama ideanın kendisini açmadığı ve bir sınır koyduğu kolayca anlaşılır. Her iki yorumcu da Sokrat’ı bir bütün olarak göstermeye çalışır, bu amaçla Ksenophon onu yararlılığın derin sularına çekerken, Platon İdeanın doğaüstü dünyasına çıkarır. Ama ironi bu ikisinin arasındaki noktadır; görünmezdir ve yakalanması beceri gerektirir. İronistin malzemesi edimselliğin çeşitliliğidir, ama edimsellik içinde yaptığı yolculuk sırasında boşlukta salınıp durur, ayakları yere basmaz. İdeaların gerçek krallığı ona henüz yabancı olduğundan, daha göç etmemiştir; ama her an yola çıkacak gibi durur.

İroni her şeyi, ideayla olan orantısızlığını görerek ortaya koymaya çalışır. Bu nedenle Platon da iki büyük güç olan ironi ve diyalektiği çok iyi kullanmıştır. İroni ve diyalektiğin ikiye türü bulunmaktadır. Yalnızca düşüncenin dürtüsü olan, uyukladığı zaman onu canlandıran, dağıldığı zaman toparlayan bir ironi vardır. Başka bir ironi ise, ulaşmak için çabaladığı son durağın ta kendisidir. Sürekli hareket içinde olup, sorunun rastlantısal bir yorumda sıkışıp kalmaması için gözlerini dört açan, asla yorulmayan ve sorun yere inecek olursa onu tekrar havalandıran; kısacası, sorunu sürekli askıda tutmayı başaran ve tam da bu şekilde çözüme ulaştıran bir diyalektik vardır. Bunun yanı sıra en somut idealarla başladığı için, bunların daha somut belirlenimler içinde açıklanmasına izin vermeyi hedefleyen, edimselliği İdea yoluyla inşa etmeye çalışan bir diyalektik de vardır.

İroni ve Etik Söylem

Etik, eleştirel sorgulama yoluyla, ahlaka yönelik doğal bakışın aydınlatılması bakımından temel bir söylemdir. Bu nedenle, mevcut iletişim ve eylem biçimlerini, sorumluluklarının bilincinde bir birey olarak ötekilerle birlikte insanca şekillendirmek ve iyileştirmek isteyen sosyal topluluk üyesi herkesi ilgilendirir. Etiğin asıl amacı ise; insanın iyi temellendirilmiş ahlaki kararları kendi başına vermek durumunda olduğunu ve başka hiç kimseye teslim olmaması gerektiğini gösterebilmektir.

Felsefe tarihi boyunca, bir eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem yapan niteliksel durumu sorgulayan ve bu bağlamda temel kavramlar geliştiren birçok düşünür olmuştur. Bunlardan Platon, erdemin ne olduğunun sorguladığı Menon diyalogunda, iyi ve erdemli insanların doğaları itibarıyla iyi olmadıklarını söylemiştir. Bu diyalogda, öğrenmenin bir anımsama olduğunu ve insanda soru sorularak uyandırılıp bilgiye dönüştürülebilecek doğru sanıların bulunduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla, bilginin ve doğru sanının doğadan gelmediği, sonradan kazanıldığı ve insanın anımsama yoluyla bilgiyi elde ettiğini vurgulamıştır. Platon bu nedenle; bir bilgi olan erdemin, öğretilerle elde edildiğini ifade etmiştir.

Aristoteles, bir insanın iyi olabilmesini erdemli olmasına bağlamıştır. Aristoteles de Platon gibi, erdemin insanın doğal yapısından kaynaklanmadığını, doğuştan gelen bir özellik olmadığını söylemiştir. O'na göre insan, erdemli olma potansiyeline sahiptir ve doğru eylemlerde bulunarak bunu huy edinebilir. Bu nedenle insanın, “iyi” olmayı öğrenebileceğini ve bunu yaşlandıkça geliştirebileceğini söylemiştir.

İnsanı bir akıl varlığı olarak gören Kant, insanın tüm eylemlerinin altındaki niyeti sorgulamış ve istemenin evrensel bir yasasının olup olmadığıyla ilgilenmiştir. Kategorik imperatifin, bireyi moral olarak egemen kıldığını ve onu tüm dışsal otoriteleri reddederek, kendi yaptığı şeyin peşinden koşmakta serbest bıraktığını vurgulamıştır. Kant’a göre insan, ahlaki düşünme ve davranma kabiliyetine sahiptir ve akıldan kaynaklanan ahlak kuralları insanlık âleminin doğal yasalarıdır. Akıllı olan insanın da, ödev etiğine uygun bu yasalara uymasının bekleneceğini ifade etmiştir.

Bir eylemi değerlendirirken sağladığı yarara bakan “Yararcı Görüş” düşünürleri ise iyi ve kötünün ölçütü olarak “yarara” odaklanmışlardır. Yararı, insan eylemlerinin amacı olarak gördükleri için ahlakın da ölçütü olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle, ahlakın asıl amacının “yararı” elde etmekten kaynaklanan “mutluluk” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu düşünürler, insanı mutluluğa götüreceği için “erdem” de kaçınılmaz olarak arzu edileceğini ifade etmişlerdir. Bu görüşe göre; en fazla kişiye, en çok yarar ve mutluluğu, en az bedelle sağlayacak eylemler, “erdemli eylem” olarak kabul edilmiştir.

Etik üzerine felsefi söylem geliştiren ilk düşünürlerden Sokrat, gündelik hayatın problemleri, zanaatçıların teknikleri ve siyaset üzerinde düşünmüş ve tüm bu alanlardaki insan edimlerini sorgulamıştır. İki bin yıllık bir tarihten sonra, içinde yaşadığımız entelektüel ve teknik dünya Sokrat’ın çağdaşlarının dünyasından sonsuz derecede daha karmaşık hâle gelmiştir. Ancak bu karmaşıklık ve ileri derece bilgi birikimine rağmen, felsefi düşüncenin ruhu değişmemiştir. Sokrat’ın iki bin yıl önce insana ve yaşama dair sorduğu sorular hala cevaplanamamış, yeni birçok soru eklenmiştir. Kişinin kendini tanıması ve erdemli olması için iki bin yıldır ortaya konulan tüm felsefi çabalara rağmen, insan daha çok erdemli olamamış, aksine kendinden daha çok uzaklaşmış ve kendine daha çok yabancılaşmıştır.

Sokrat iki bin yıl önce adalet, bilgelik, doğruluk gibi özelliklerin erdem parçaları mı, yoksa tek bir şeyin farklı adları mı olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. O bu soruyu gündeme getirerek, erdemlerin; yüzü oluşturan kulak, burun, ağız gibi birbirinden farklı parçalar mı, yoksa altın parçaları gibi, büyüklük dışında içsel olarak birbirlerinden ya da bütünden hiçbir farkı olmayan parçalar mı olduğunu sorgulamıştır. Sokrat’ın hedefi, erdemler arasındaki göreceli farkları ortadan kaldırarak erdem birliğini korumak iken, geline nokta her edime göreceli bir erdem kılıfı giydirebilen felsefi söylemler ortaya çıkmıştır.

Gelinen bu noktada, felsefe yolculuğunun insanı içine düşürdüğü ironik duruma vurgu yapmak gerekmektedir. Burada ironik olan; insan benliğinin, felsefe tarihi boyunca ne kadar irdelenmiş olursa olsun, zaman içinde o kadar zayıf duruma düşmesidir.

Ortaya konulan tüm sorgulama ve temellendirmelere rağmen zihin yolunu kaybetmiş ve benliğin ve maddenin sırlarını çözmeye yönelik ileriye doğru atılan her adım, benlikten daha da uzaklaşılmasına ve maddede boğulmaya neden olmuştur. İronik olarak, aradığı şeyin aslında tam da arayışının içinde olduğunu fark edemeyen insan benliği; maddenin sırlarını çözüp dış dünyasını aydınlatırken, kendinden uzaklaşarak daha koyu karanlıklara dalmıştır.

Benliğin özgürleşmesi için dış dünyaya doğru atılan her adım, insanı “maddenin” esiri hâline getirerek, onun özgürlüğünü daha çok kaybetmesine neden olmuştur. İnsan kendi özüne bakmayı ve ona yönelmeyi reddettikçe, aradığı şeyi bir türlü bulamamıştır. Bir başka söylemle; evinin bodrumunda kaybettiği anahtarı, sokak lambasının altında arayan Nasrettin Hoca gibi, varlığın sırlarını çözecek olan ve benliğinde saklı olan anahtarı, maddenin somut aydınlığında aramaya devam etmiştir. Bu durum insan için dramatik bir ironi oluşturmuştur.

Felsefe yolculuğunun bir diğer ironisi ise; amaç sahibi olmak, amaçları yerine getirmek, amaçları birbirlerine dantel misal bağlayarak yeni bir amaç oluşturmak gibi gülünç bir alışkanlık kısır döngüsüdür. Bu kısır döngü, tanrıya benzer insanın saf doğasında öylesine güçlü köklere sahiptir ki, kişi sürekli değişen duygu ve görüntülerin ırmağında, tamamen amaçsız bir yolculuğa çıkmak istediğinde bile bunu kesinleştirmek ve bir amaç haline getirmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle her insan ediminin amacı olan “erdem”, zaman içinde yok olmuş ve ironik bir şekilde “amaçsallık” bir erdem olmuştur.

Hegel bir eserinde bu durumu şöyle ifade etmektedir: “tüm diyalektikler ilerde geçerli olacak olanı, sanki şimdi geçerliymiş gibi kabul eder ve içsel yok edişin onların içinde oluşmasına izin verirler. Dünyanın evrensel ironisi böyledir.” Hegel bu söylemiyle; her tikel tarihsel edimselliğin, İdeanın edimselleştirilmesinde bir uğrak olduğunu ve kendi yok oluşunun tohumlarını yine kendi içerisinde barındırdığını ifade etmiştir.

Felsefe yolculuğunun bugün ulaştığı konumda, etik felsefesini Sokrat gibi yeniden sorgulama ve irdeme gerekir mi acaba? Etiği, sadece gelenek ve alışkanlık anlamında değil, aklın geçerliliği ve ruhun beden

karşısındaki üstünlüğünü kapsayan genel etik olarak, Sokratik ironiyle sorgulamak anlamlı olabilir.

Sokrat bugün olsa, iki bin yıl önce Atina’da yaptığı gibi; kurulu etiğin bütününe askıya alarak, verili edimselliğin yerine sahte bir edimsellik koyar ve tüm ahlaki belirlenimleri ironik bir şekilde sorgulardı. Bu sorgulama, nesnel olarak geçerli olanın bir anlığına hayalcilikle askıya alınması ve insana çekici gelen etik, alçakgönüllülük ve saygınlık gibi kavramların yeniden irdelenmesini içerebilir miydi? Bu nedenle etik felsefesinin; soyutun “uçsuz bucaksız dünyalara” saldırısını durduracak, düşüncenin alabora olmasına ve hayatın buharlaşmasına engel olabilecek Sokratik ironiye tekrar ihtiyacı vardır.

Bu ironi, gerçek varoluşu etkin kılmak yönündeki tek çaba olan etik uyumu ve doğanın yasasını oluşturan ahlaki melodiyi yeniden temellendirebilir. Bunun için; etik hakkında, gerçek ile görünüş veya söylenen ile söylenmek istenen arasındaki zıtlık tam da Sokrat’ın yaptığı şekilde ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda, tüm etik söylem kalıpları farklı bir bakış açısıyla yeniden okunacak/görülecek biçime getirilmelidir. Bu farklı bakış, genel doğru olarak kabul edilen gerçekleri, toplumsal bakıştan, kabullenışten kurtararak, “muhalif birey” bilinciyle yeniden yorumlamalıdır.

Sonuç olarak; verili edimselliğin tamamı nasıl ki Sokrat için geçerliliğini yitirmiş ve o, bilinçte eritilmiş nesnel etik düzenin edimselliğine yabancılaşmış ise, günümüz ironisti de nesnel etik düzenin edimselliğine yabancılaşmalıdır. Bu anlamda, Soren Kierkegaard’ın dediği gibi; ironist kendisini çevresine uydurma yerine, çevresini kendine uydurmalı; yani yalnız kendisini değil, çevresini de yaratmalıdır. Böylelikle, sürekli ait olduğu edimsellikle çarpışan ironist, edimselliğin özünü oluşturan ve onu besleyen etik ve ahlakı, göz önünde tutmak zorundadır. Verili edimsellikte var olan her şey ironist için yalnız şiirsel geçerliliğe sahip olduğundan, o şiirsel bir yaşam sürmelidir.

Ancak bu durum, ironistin kendini ahlak ve etiğin üzerine koyduğu anlamına gelmemektedir. Zira o, son derece soyut, metafizik ve estetik bir biçimde yaşar ve ahlakla etiğin oluşturduğu somutluğa varması zor bir konumdadır. Hayat onun için bir oyundur ve dikkatini en çok çeken şey, bu oyunun dahiyane akışıdır. Sahnede rol yaparken bile seyirci kalmayı başarır. Ya da seyirciyken sahnede oynanan oyunların farkında olduğunu sanır.

Benliğini sonsuz kılar, metafizik ve estetik olarak buharlaştırır; kimi zaman mümkün olduğunca bencil ve sığ bir şekilde büzüşse de, diğer zamanlarda öyle bir geniş açılır ki, bütün dünya içine sığabilir. Kendini kurban etmenin erdeminden, tıpkı tiyatrodaki izleyen bir seyirci gibi etkilenir ve böyle erdemlerin ne zaman aşağılık ve sahte bir hal aldığını bilen bir eleştirmendir. Hatta pişmanlık bile duyar, ama bu pişmanlık ahlaki değil estetik bir pişmanlıktır. Pişmanlık duyduğu anda bile o pişmanlığın üstündedir; şiirsel açıdan doğru olup olmadığını, şiirsel bir karakterin ağzında güzel bir cevap olup olmayacağını inceler.

Son olarak Soren Kierkegaard'ın aşağıdaki ifadelerine karşılık gelen mısralarla bir "İronisti" inceleyelim:

"İronistin hayatında devamlılık olmadığı için en karşıt duygular birbirinin yerini alır. Ansızın bir tanrıdır; hemen ardından bir kum tanesi. Duyguları, Brahman'ın vücutları gibi rastlantısaldır. Kendini özgür sansa da, ironist dünya ironisinin korkunç yasalarının pençesindedir ve en acımasız zincirlerle tutsaktır. Ancak ironist bir şairdir; bu nedenle dünya ironisinin oynayacağı bir top gibi görünmektedir."

"İronistin hayatında devamlılık olmadığı için, en karşıt duygular birbirinin yerini alır."

Bir dem gelir şâdân olur

Bir dem gelir giryân olur

Bir dem sanasın kış gibi

Şol zemheri olmuş gibi

Bir dem beşâretten doğar

Hoş bağ ile bostân olur

"Ansızın bir tanrıdır, hemen ardından bir kum tanesi."

Bir dem çıkar arş üzere

Bir dem iner taht-es-serâ

Bir dem sanasın katredir

Bir dem taşar ummân olur

"Duyguları, Brahmanın vücutları gibi rastlantısaldır. Kendini özgür sansa da, ironist dünya ironisinin korkunç yasalarının pençesindedir ve en acımasız zincirlerle tutsaktır."

Bir dem cehâletde kalır

Hiç nesneyi bilmez olur

Bir dem dalar hikmetlere

Câlînus u Lokmân olur

Bir dem girer kibr evine
 Fir'avn ile Hâmân olur
 Bir dem döner Cebrâil'e
 Rahmet saçar her mahfile

Bu mısralar; bugüne kadar beklide hiç bu gözle bakmadığımız Yunus Emre'ye aittir. Yunus Emre'nin şiirlerindeki diyalektiğin ironik bakışla çözümlenmesi ve bu şiirlerdeki etik söylemin ortaya çıkarılması açısından, bu çalışma bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Kierkegaard, S.; İroni Kavramı, (Çeviri: Sıla Okur) İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
2. Cannon, D.; (<http://www.wou.edu/las/humanities/cannon/socrates.htm>, ulaşım: 06-06-07).
3. Kahveci M.; Tıp Uğraşlarında Etik Eğitime Bir Bakış, AÜ, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji AD. Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Doktora Programı, Tıp Etiği Semineri, Nisan 2007.
4. Bumin T.; Felsefe 2002, TUSİAD Yayınları, İstanbul 2002. s. 33.
5. Feger, H.; Kierkegaard's Ctique of Romantic Irony as a Critique of Immanent Thinking. The Harvard Review of Philosophy, Vol. VIII, 2000. s. 109-131.

